

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
średniowieczna kolonizacja niemiecka jako czynnik legitymizujący dążenia narodowe i polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej 5; termin „kolonizacja” u badaczy z ziem czeskich 6; zmiany terminologii w związku z redefinicją procesów zachodzących w państwie czeskim XII-XIII w. 7; dotychczasowe omówienia badań nad kolonizacją (W. Wostry, V. Novotný, F. Graus, J. Žemlička) 7; tematem pracy przedstawienie poglądów badaczy czeskich i niemieckich z ziem czeskich na problematykę kolonizacyjną 8; zakres znaczeniowy przymiotników <i>böhmisch/tschechisch</i> 9; określenia: <i>Deutschböhmen</i>, <i>Deutschmähren</i> i <i>Sudetendeutsche</i> 10; zasięg nazwy <i>Sudetenland</i> 12; podziękowania 12.	
I. Średniowieczna kolonizacja w historii narodowej (od początków czeskiego odrodzenia narodowego w końcu XVIII w. po lata dziewięćdziesiąte XIX w.)	13
1. Niemcy na ziemiach czeskich w pracach historiograficznych do schyłku XVIII w. niechęć do Niemców w dziejopisarstwie i literaturze pięknej XII-XIV w. 13; kwestia pochodzenia Niemców w państwie czeskim w pracach uczonych humanistów 14; Germanie na ziemiach czeskich w pracach uczonych baroku i oświecenia 15; wzmianki w dziełach średniowiecznych i renesansowych, które przypuszczalnie można odnieść do średniowiecznej kolonizacji 16; powiązanie rozprzestrzeniania się prawa magdeburskiego w Czechach z działalnością kolonistów według P. Straskiego 16; „wątek kolonizacyjny” w dziele G. Dobnera 17.	13
2. Kolonizacja w dziełach historyków schyłku oświecenia język niemiecki czynnikiem unifikacyjnym w monarchii austriackiej 18; przesłanki czeskiego odrodzenia narodowego 18; przekształcenie nauki w duchu oświecenia i pierwsze towarzystwa naukowe w Czechach 19; założenia oświeceniowej historiografii 19; popularne dzieje ziem Korony czeskiej F. M. Pelcla 20; kwestia przybycia Niemców na ziemię czeską i ich roli w pracach Pelcla 20; przywilej Sobiesława dla Niemców praskich 22; rola Przemysła Ottokara II w osadzaniu Niemców w Czechach 22; zasługi Niemców dla rozwoju ziem czeskich, wynikające z wyższości kultury niemieckiej nad słowiańską, według Pelcla 22.	18
3. František Palacký i jego pogląd na kolonizację. wpływ romantyzmu na ocenę przeszłości – kategoria narodu 23; nowa generacja budzicieli 24; młodość F. Palackiego 25; początki jego aktywności naukowej i społecznej 25; poglądy i działalność polityczna Palackiego od Wiosny Ludów 26; kategoria narodu w syntezie dziejów czeskich F. Palackiego 28; podstawy historiozofii Palackiego 29; sens czeskiej historii jako „kontakt i walka żywiołu czeskiego i niemieckiego” 30; ustrój słowiański w Czechach do XII w. 31; zmiany ustroju państwa od XIII w. 31; obcy osadnicy w średniowiecznych Czechach 31; rola przybyszów przy zakładaniu miast 32; nowe stosunki prawne (emfiteuza) 32; pozytywne i negatywne skutki kolonizacji 33; rola czeskiego historyka według Palackiego 33; dziedzictwo Palackiego 34.	23
4. Średniowieczna kolonizacja w morawskiej historiografii drugiej połowy XIX w. pierwszy etap rozwoju morawskiej historiografii naukowej (A. Boček) 34; patriotyzm krajowy podstawą koncepcji prowincjonalnej historiografii morawskiej 35; B. Dudík historiografem morawskim 36; założenia <i>Dějiny Moravy</i> B. Dudíka 36; stosunki czesko-niemieckie do 1200 r. 37; trzynastowieczna kolonizacja niemiecka 37; zasługi władców dla kolonizacji 38; emfiteuza, czyli <i>právo purkrechtní</i> 38; urbanizacja Moraw 39; lgoty oraz wsie na prawie niemieckim 39; bilans XIII w. na Morawach według Dudíka 39.	34
5. Kontynuatorzy myśli Palackiego w Czechach ideowa wspólnota uczniów F. Palackiego 40; kariera naukowa i polityczna V. V. Tomka 41; miejsce średniowiecznej kolonizacji w dziele Tomka 42; stosunek Tomka do kwestii narodowych 42; trzy	40

główne skutki kolonizacji niemieckiej w państwie czeskim: powstanie ustroju municypalnego (43), wzrost wpływów niemieckich w kontekście zmian prawnych (43), rozwój rzemiosła (44); kolonizacja niemiecka w Tomkowych syntezach dziejów czeskich o charakterze dydaktycznym 45; historia prawa słowiańskiego H. Jirečka 46; rola osadników słowiańskich a niemieckich dla Jirečka 46; powstanie miast i rola niemieckich kolonistów według Jirečka 47; inne stanowisko na temat powstania miast – poglądy J. Zoubka 47; kwestia recepcji prawa niemieckiego u J. Hanela 48; upolitycznienie kwestii kolonizacyjnych przez J. Kalouska 49; aspekt prawny i ekonomiczny kolonizacji niemieckiej dominujący w badaniach uczniów Palackiego 50.

6. Poglądy niemieckich liberalnych historyków z ziem czeskich na zagadnienie średniowiecznego osadnictwa

50

warunki powstania niemieckiego dziejopisarstwa narodowego na ziemiach czeskich 50; C. von Höfler i założenie Towarzystwa Historii Niemców w Czechach 51; liberalni uczniowie von Höflera 52; pogląd A. Schmalfuša na współzycie Czechów i Niemców 53; cel średniowiecznej kolonizacji w oczach Schmalfuša 54; położenie chłopów przed i po niemieckiej kolonizacji, a powstawanie miast, według Schmalfuša 54; rodowód kolonistów 55; inspiracja Schmalfuša badaniami historyków czeskich i niemieckich i oddźwięk jego dzieł 55; polityczna i naukowa działalność L. Schlesingera 56; popularna synteza dziejów Czech odpowiedzią na dzieło Palackiego 56; kolonizacja niemiecka w średniowiecznym państwie czeskim 57; stosunki czesko-niemieckie a kwestia germanizacji Czech w artykułach Schlesingera 58; stopniowa przewaga narodowego punktu widzenia w publikacjach Schlesingera 58; jego ocena znaczenia kolonizacji niemieckiej dla rozwoju Czech 59; początki działalności J. Lipperta 60; różnica poziomu cywilizacyjnego Niemców i Słowian u Lipperta 60; chrystianizacja i kolonizacja – dwa procesy decydujące o rozwoju ludów 60; działalność cywilizacyjna Niemców w Czechach według Lipperta 61; skutki kolonizacji dla Słowian 62; działalność polityczna J. Lipperta w latach dziewięćdziesiątych XIX w. 62; nowatorstwo *Socialgeschichte Böhmens* Lipperta 63; instytucja samorządu i autonomiczne sądownictwo wyznacznikiem kolonizacji niemieckiej 63; urbanizacja kraju w świetle książki Lipperta 63; kolonizacja wiejska 64; wysoka ocena książki przez historyków z tzw. szkoły Golla 65; poglądy polityczne A. Bachmanna 65; kolonizacja „wielkim czynem” narodu niemieckiego według Bachmanna 66; jego charakterystyka kolonistów 66; rola miast według Bachmanna 67; oddźwięk syntezy Bachmanna 68; rola miast według E. Werunskiego 68; niemieccy historycy prawa a kolonizacja 69; prekursorskie badania E. F. Röblera 69; badania nad niemieckim prawem miejskim a kolonizacja 69; niemieckim prawem górniczym A. J. Tomaschka 69; niemieccy założyciele miast pośrednikami w niesieniu cywilizacji w opinii M. Pangerla 70; zagadnienie kolonizacji niemieckiej jednym z głównych tematów badawczych historyków liberalnych – rzeczników dziewiętnastowiecznej burżuazji 71; podkreślenie przez liberalnych historyków społeczno-politycznych i prawnych aspektów kolonizacji 72.

II. Kolonizacja na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w badaniach od schyłku XIX w. po 1945 r.

73

1. Kształtowanie się poglądów sudetoniemieckiej historiografii na średniowieczne osadnictwo

73

a. Warunki rozwoju sudetoniemieckiej historiografii na przełomie XIX w. i w odrodzonej Czechosłowacji

73

nieudana próba narodowego kompromisu u schyłku XIX w. 73; czescy i morawscy Niemcy mniejszością w niepodległej Czechosłowacji 73; wzrost nastrojów nacjonalistycznych po dojściu Hitlera do władzy 74; rola Niemieckiego Uniwersytetu w Pradze 75; towarzystwa naukowe Niemców sudeckich 75; niemieckie czasopisma naukowe w Czechosłowacji 76; wpływ tzw. *Ostforschung* na badania kolonizacyjne 76.

b. Epigoni liberalnej grupy historyków niemieckich z ziem czeskich

77

moda na badania kolonizacyjne na przełomie XIX/XX w. 77; udział handlu dalekosiężnego w przenikaniu prawa niemieckiego do Czech według J. Grunzela 77; wiejski charakter miast kolonizacyjnych w opinii G. Juritscha 78; rola klasztorów w kolonizacji niemieckiej na ziemiach czeskich według J. Losertha 78; charakterystyka biskupa Brunona z Schauenburga jako germanizatora Moraw według M. Eislertha 79; historyczno-geograficzno-statystyczny opis Czech przed niemiecką kolonizacją W. Friedricha 79.

c. Pragermańska teoria Bertolda Bretholza i jej echa w historiografii ziem czeskich

80

działalność Bretholza 80; teoria pragermańska na ziemiach czeskich przed wystąpieniem B. Bretholza 80 (przyp. 56); syntezy dziejów ziem czeskich Bretholza nową odpowiedzią na dzieło Palackiego 81; teoria przetrwania resztek Germanów na ziemiach czeskich 81; przełomowe znaczenie XIII w.

w Czechach w wyniku zdobycia przewagi przez żywioł niemiecki 82; charakter miast i prawa niemieckiego w opinii Bretholza 82; upolitycznienie znaczenia kontynuacji osadnictwa niemieckiego na ziemiach czeskich po 1918 r. przez Bretholza 83; pozytywne przyjęcie pragermańskiej teorii Bretholza 83; czescy oponenci teorii antykolonizacyjnej 84; przeciwnicy teorii Bretholza spośród badaczy sudetoniemieckich 84; polemika Bretholza z adwersarzami niemieckimi i czeskimi 85.

d. Niemiecka szkoła historyków prawa w Pradze 86

historycy prawa na Niemieckim Uniwersytecie praskim 86; kolonizacja niemiecka w Czechach etapem kolonizacji wschodniej według A. Zychy 87; pokojowy charakter kolonizacji w opinii Zychy 87; ocena kolonizacji według O. Peterki 88; działalność W. Weizsäckera 88; związek między prawem a etnosem, według Weizsäckera 89; analogie rozwoju prawa w średniowiecznej Polsce i Czechach w opinii Weizsäckera 90; Weizsäcker badaczem volkistowskim 90; charakterystyka niemieckiego prawa górniczego w Czechach według Zychy i Weizsäckera 90; początki Starego Miasta Praskiego według Zychy, Weizsäckera i Schranila 91; teoria powstania miast w Czechach A. Zychy 92; definicja miasta Weizsäckera 93; znaczenie przestrzennego ukształtowania miast według historyków prawa 93; prawo miejskie w Czechach 93; graficzny sposób przedstawienia dróg szerzenia prawa niemieckiego W. Weizsäckera 94; rola miast w kolonizacji 96; niemieckie prawo wiejskie pochodnym niemieckiego prawa miejskiego 96; frankoński i bawarsko-austriacki typ kolonizacji wiejskiej według historyków prawa 97; duma historyków prawa z doskonałości prawa niemieckiego 98.

e. Początki badań językoznawczych 98

początki badań językoznawczych na ziemiach czeskich 98; zadania dla językoznawców, zdaniem A. Bernta i E. Schwarza 99; rodzaje nazw terenowych wyszczególnione przez Schwarza 99; zagrożenia dla toponomastyki w służbie historii, zdaniem Bernta i Schwarza 100; instytucjonalna organizacja badań językoznawczych 100; kwestia przetrwania resztek Germanów w pracach E. Gieracha 101; to samo zagadnienie u Schwarza 101; drogi i czas napływu osadników w świetle toponomastyki według Schwarza 102; kwestia ukształtowania się i trwałości granicy językowej 103; postawa polityczna Schwarza 103; badania osadnicze F. J. Beranka i H. Weinelta 104; zwolennicy pragermańskiej teorii Bretholza wśród językoznawców 105; językoznawstwo a kwestie kolonizacyjne 105.

f. Uniwersytecka historiografia prowincjonalna (*Landesgeschichte*) 106

postulaty T. Mayera w stosunku do badań osadniczych na ziemiach czeskich i wpływ R. Kötzschkego 106; W. Wostry twórcą historii prowincjonalnej w Pradze 107; polemika Wostrego z Bretholzem 108; gospodarcze i kulturalne przyczyny przybywania osadników niemieckich na ziemię czeską 108; kolonizacja a germanizacja według Wostrego 108; problem legitymizacji obecności sudeckich Niemców w Czechosłowacji w opinii Wostrego 109; kariera naukowa i polityczna J. Pfitznera 109; kolonizacja średniowieczna przejawem niemieckiej przedsiębiorczości według Pfitznera 109; konieczność napisania oddzielnej historii Niemców sudeckich i rola historiografii według Pfitznera 110; radykalizacja poglądów politycznych Pfitznera i jej oddźwięk w ocenie roli Niemców w Czechach 111; badania nad kolonizacją częścią walki narodowej w opinii Zatschka 112; koncepcja K. Bittnera współżycia Niemców i Czechów 112.

g. Historiografia lokalna 113

lokalny nurt sudetoniemieckiej historiografii 113; przyczynki o osadnictwie poszczególnych rejonów Czech i Moraw 113; opracowania K. Bergera 114; inspirujące prace o kolonizacji okolic Jihlavy pióra A. Altrichtera 114; popularne próby ujęcia całości historii Niemców sudeckich 115; przedstawienie w nich historycznej roli Niemców sudeckich 116.

2. Średniowieczne osadnictwo w pracach historyków czeskich przełomu XIX i XX w. oraz I Republiki 117

a. Warunki rozwoju czeskiej historiografii u schyłku XIX w. i w niepodległej Czechosłowacji 117

przełomowa rola seminarium J. Golla 117; rozwój instytucji naukowych w niepodległej Czechosłowacji 119; nowe czasopisma naukowe 119; dominująca tematyka prac historycznych 119; badania w okresie Protektoratu 119.

b. Średniowieczna kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w pracach historyków ze szkoły Golla i ich adwersarzy 120

α) kolonizacja w pracach syntetycznych pierwszej generacji uczniów Golla 120

adaptacja dziedzictwa Palackiego przez tzw. szkołę Golla 120; dwa obrazy kolonizacji niemieckiej – J. Šusty i V. Novotnego 120; kariera J. Šusty 120; przejście do gospodarki towarowo-pieniężnej –

dominującą zmianą w XIII w., według Šusty 121; stopień urbanizacji kraju miernikiem tempa kolonizacji 121; przyczyny wybitnej pozycji państwa czeskiego w końcu XIII w. 122; ocena społecznych i narodowych konsekwencji kolonizacji według Šusty 122; podział na kolonizację wewnętrzną i zewnętrzną według V. Novotnego 122; badania kolonizacyjne J. Dobiáša 123; lgoty – instytucja słowiańska według Novotnego 123; wcześniejsze poglądy na lgotę 123 (przyt. 383); typy rozplanowania osad według Novotnego 124; jego ocena kolonizacji niemieckiej 124; monografia o kolonizacji J. V. Šimáka – historyczno-topograficznym opisem Czech 125; etapy „wielkiej kolonizacji” według Šimáka 125.

β) historia agrarna a kolonizacja 126

słowiańska zadruga i ustrój wsi słowiańskiej w opinii J. Peiskera 126; kariera naukowa J. Pekařa i jego udział w dyskusji o zadrudzie 126; koncepcja A. N. Jasinského samoistnego rozwoju ziem czeskich i pomniejszanie roli kolonizacji niemieckiej 126; polemika Pekařa z Jasinským – ocena przejmowania wzorców 127; ocena przejścia niemieckiego prawa przez Jasinského 128; pozytywne aspekty kolonizacji na wsi w opinii V. Chaloupeckého 128; waga niemieckiej kolonizacji dla rozwoju stanu chłopskiego według Krofity 129; pozytywne strony kolonizacji według V. Vacka 129; fiskalizm na wsi negatywnym skutkiem kolonizacji, zdaniem R. Urbánka 130.

γ) badania nad miastami 130

proces urbanizacji w opinii J. Čelakovského 130; początki Pragi według Čelakovského 131; recepcja niemieckiego prawa w pracach J. Kaprasa i J. Kadleca 131 (przyt. 432); definicje miasta B. Mendla i V. Vojtíška 131; brak czeskich kompleksowych badań osadniczych w okresie międzywojennym 132.

δ) prace popularyzujące a sens czeskiej historii 132

rola dzieł popularyzatorskich 132; protest F. Tadrý przeciw tezie o wyłącznym wpływie cywilizacji niemieckiej na rozwój Czech 132; niebezpieczeństwo wynarodowienia Czech w następstwie kolonizacji niemieckiej w pracach Pekařa 133; stosunek Pekařa do czeskich Niemców pochodną jego poglądów na temat sensu czeskiej historii 134; niejednoznaczna ocena kolonizacji niemieckiej w popularnych syntezach K. Krofity 134; rola dziejowa narodu czeskiego w opinii T. G. Masaryka 136; odrzucenie idei stałego konfliktu czesko-niemieckiego na ziemiach czeskich przez Masaryka 136; czesko-niemieckie stosunki na ziemiach czeskich w przeszłości i teraźniejszości według E. Rádlá 136; swoisty dialog między uczonymi czeskimi a niemieckimi z ziem czeskich na temat kolonizacji niemieckiej 137.

III. Średniowieczna kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim na ziemiach czeskich w badaniach powojennych – od 1945 r. do „aksamitnej rewolucji” 139

1. Średniowieczna kolonizacja Czech i Moraw w pracach epigonów sudetoniemieckiej historiografii 139

organizacje Niemców sudeckich w powojennych Niemczech 139; brak krytycznego rozrachunku z przeszłością 140; poglądy na tzw. kolonizację wschodnią wśród kontynuatorów sudetoniemieckiej historiografii 140; zbiór artykułów *Die Deutschen in Böhmen und Mähren* pod redakcją H. Preidela 141; znaczenie tzw. kolonizacji wschodniej w opinii W. Weizsäckera, R. Schreibera i E. Schwarza 141; zagadnienie pierwszeństwa osadnictwa na ziemiach czeskich 142; udział W. Weizsäckera i E. Schwarza w przygotowaniu atlasu Niemców sudeckich 142; kontynuacja badań Schwarza nad toponomastyką Czech i Moraw 143; kolonizacja niemiecka a „nieupolityczniony” nurt niemieckiej bohemistyki historycznej, według J. Křena 144; próby odpolitycznienia badań kolonizacyjnych – spotkanie w Marburgu 144; dzieje ziem czeskich K. Bosla z 1967 r. 145; prace F. Seibta kolejnym etapem w spojrzeniu na zmiany XIII w. 145.

2. Średniowieczna kolonizacja w pracach historyków czeskich 146

a. Obraz kolonizacji w historiografii powojennej 146

zmiany polityczne w Czechosłowacji w latach 1945-1948 146; odnowienie życia naukowego 147; nastroje lewicowe i antyniemieckie wśród historyków – II Zjazd Historyków Czechosłowackich 147; spojrzenie na niemiecką kolonizację w popularnych i podręcznikowych ujęciach historii kraju 148; średniowieczna kolonizacja w programowej pracy *Epochy českých dějin* V. Husy 149.

b. Obraz średniowiecznej kolonizacji zgodnie z wytycznymi spotkania historyków czechosłowackich w Liblicach w 1954 r. 149

centralizacja nauki po 1948 r. 149; jedyną obowiązującą ideologią w nauce – marksizm w jego stalinowskim wydaniu 150; założenia nowej syntezy historii Czechosłowacji dotyczące kolonizacji średniowiecznej 150; *Dějiny venkovského lidu v Čechách* F. Grausa 151; definicja średniowiecznej kolo-

nizacji u Grausa 151; jego ocena starszej historiografii z ziem czeskich 151 (przyp. 91); rola rozwoju rodzimych instytucji na ziemiach czeskich a kolonizacja 152; ocena znaczenia prawa niemieckiego i niemieckiej kolonizacji w książce Grausa 152; badania L. Hosáka nad osadnictwem Moraw 153; dążenie do pomniejszania roli Niemców podczas średniowiecznej kolonizacji – L. Hrabová 154; uproszczona wizja średniowiecza w podręcznikach (V. Husa) 154.

- c. Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim a interdyscyplinarne badania osadnicze w Czechosłowacji w latach sześćdziesiątych – osiemdziesiątych XX w. 155

- α) początki zmian w połowie lat sześćdziesiątych. 155

odchodzenie od dogmatyzmu w badaniach historycznych 155; problematyka miejska w kontekście kolonizacji niemieckiej u F. Kavki 155; definicja miasta u Z. Fialy 156; kolonizacja a germanizacja w monografii *Přemyslovské Čechy* Z. Fialy 156; „dobrzy” i „źli” koloniści według Fialy 157; niewyodrębnienie prawa niemieckiego jako osobnego zjawiska w historii państwa i prawa przez V. Vaněčka 157.

- β) kształtowanie się nowej dyscypliny – historii osadnictwa i miejsce w niej kwestii kolonizacji niemieckiej i na prawie niemieckim 158

badania historyczne w okresie tzw. normalizacji 158; ośrodki badań nad historią osadnictwa 159; zadania i metody historii osadnictwa – archeolodzy a językoznawcy 159; prace lingwistyczne V. Šmilauera 160; badania Z. Boháča nad wsiami o nazwie *Lhota* 161; badania osadnicze w ramach geografii historycznej 161; patrocinia a średniowieczna kolonizacja w pracach Boháča 162; badania archeologów i historycznych geografów nad układem pól i kształtem średniowiecznych osad 163; analiza opuszczonych osad (V. Nekuda) 164; rola możnych w kolonizacji 165; porównawcze badania dotyczące struktury wiejskiej J. Klápštěgo 165; badania nad kolonizacją w dobrach klasztornych 165; dwa nurty badań nad zagadnieniem początku miast 166; definicja i geneza miasta według archeologów i historyków osadnictwa 166; kompleksowe stanowisko na temat genezy miast J. Žemlički 167; drugi nurt badań nad miastami – prace historyków prawa 168; problematyka etniczna związana z kolonizacją niemiecką – J. Janáček 168; średniowieczna kolonizacja miejska i wiejska na prawie niemieckim u F. Šmahela 169; próba ideologizacji badań osadniczych na początku lat osiemdziesiątych XX w. 170; pierwsze podsumowanie badań nad historią osadnictwa w 1978 r. 171; zmiany oceny znaczenia wieku XIII w dziejach państwa czeskiego 171.

- γ) pod prąd badań czechosłowackich – nowsze prace Františka Grausa . . 172

odchodzenie Grausa od marksizmu jako jedynej metody badawczej 172; poglądy tzw. wojennej generacji historyków anglojęzycznych na stosunki słowiańsko-germańskie (F. Dvorník, S. Harrison Thomson) 173; odrzucenie schematycznego podziału Europy według etnicznego (narodowego) kryterium przez F. Grausa 173; narodowy punkt widzenia dotychczasowej mediewistyki 173; konieczność spojrzenia na niemiecką kolonizację jako na długotrwały fenomen europejskiego średniowiecza 174; dwa stanowiska historiografii na temat znaczenia kolonizacji niemieckiej dla Słowian, według Grausa 174; cechy tzw. kolonizacji wschodniej, zdaniem Grausa 175; kształtowanie się świadomości etnicznej Słowian Zachodnich w kontekście kolonizacji 176; przeciwstawienie poglądów Grausa na średniowieczną kolonizację powojennym czechosłowackim badaniom osadniczym 176.

- Zakończenie 178

dialog dwóch nurtów historiografii z ziem czeskich 178; wartości liberalne i demokracja – podstawą dialogu 178; przełom wieku XIII „wspólnym mianownikiem” dyskusji historiograficznej 179; narodowy aspekt kolonizacji czyli legitymizacja aspiracji narodowych 179; rola łacińskiego chrześcijaństwa i kolonizacji niemieckiej w rozwoju ziem czeskich 180.

- Skróty 182

- Bibliografia 183

- Indeks 212

- Die deutsche und deutschrechtliche Kolonisation in mittelalterlichen Böhmen und Mähren im Lichte der Geschichtsforschung. Inhaltsverzeichnis 221

- Spis treści 227